

STUDIAREA CĂRȚII ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Vasile Ioan Apahidean*

Cuvinte cheie: Transilvania, carte românească veche, interbelic.
Mots cle: Transylvanie, ancien livre roumain, l'entre-deux-guerres

L'étude du livre roumain de Transylvanie pendant l'entre – deux-guerres (Résumé)

L'auteur essaie de surprendre les contributions historiographiques sur l'ancien livre roumain de Transylvanie, réalisées par les représentants d'écoles historiographiques de Cluj, Sibiu et Blaj (universitaire, bibliologique, philologique et ecclésiastique) et des principaux savants étrangers roumainistes (E. Picot, C. Tagliavini et A. Veress) pendant l'entre-deux-guerres. Tout en cet intervalle est finalisée l'oeuvre monumentale Bibliografia românească veche (la „Bibliographie roumaine ancienne”).

După Marea Unire, pe fundalul complexității problemelor societății românești, în confruntările ideologice privind problema națiunii și clarificarea căilor de dezvoltare viitoare a României, se înregistrează succese în consolidarea economică a țării, pe de o parte, iar pe de alta, unele schimbări considerabile în peisajul politic, acestea constând, în principal, în dispariția unor partide „istorice” (Partidul Conservator) sau crearea unei noi forțe politice, alături de cea a Partidului Liberal, în urma fuzionării Partidului Țărănesc cu Partidul Național din Transilvania. Tot în acea perioadă are loc un amplu proces de unificare a structurilor instituționale; sub raport cultural, la Cluj sunt întemeiate „Universitatea Daciei Superioare” (1919) și „Institutul de Istorie Națională” (1920), înfățișându-se cu reviste proprii, ca prestigioasa „Anuarul Institutului de Istorie Națională” (1921) și „Revue de Transylvanie” (1934), patronată de ASTRA. Alături de acestea, tot aici vor lua ființă și alte instituții de importanță națională, precum: Institutul de Istorie Universală (1925), Institutul de Studii Clasice (1927) și Muzeul Limbii Române (1919), fiecare cu reviste proprii¹. Pe plan extern se intensifică relațiile culturale, înființându-se cele două „Școli române” din Franța (Fontenay-aux-Roses) și Italia (Roma). Noua „fizionomie” a țării

generează un nou cadru de evoluție pentru istoriografia națională, ca, de altfel, pentru întreaga cultură românească, deschizând noi dimensiuni și perspective spre istoriografia europeană².

Noul spirit critic și direcțiile istoriografice promovate prin cursurile inaugurale. Istoricii ardeleni. În perioada interbelică, peisajul istoriografic românesc este dominat de figura prodigioasă a lui Nicolae Iorga, care, deși părăsește treptat concepția și metoda pozitivist-critică a „Școlii vechi de istorie” germane, apropiindu-se tot mai mult de concepția și principiile „Școlii Analelor” franceze – care, la vremea respectivă, reprezenta „cea mai modernă orientare a istoriografiei europene”³, acesta este dezavuat și considerat, mai departe, romantic și tradiționalist, de către câțiva dintre discipolii săi (C. C. Giurescu, P. P. Panaitescu, G. I. Brătianu ș.a.), grupați în jurul Revistei Istorice Române (1931), prin care promovează așa-numita „noua școală de istorie”⁴. „Școala istorică de la Cluj”⁵ debutează programatic odată cu inaugurarea

² Despre aspectele generale ale perioadei, vezi la: P. Teodor, Noi orientări în istoriografia română în deceniul trei al secolului XX, în *Studia. Historia*, 26, nr. 2 (1981), 46–62; V. Curticăpeanu, *op. cit.*, 114–119; L. Boia, *op. cit.*, București (1976), 231–235.

³ V. Curticăpeanu, *op. cit.*, 115.

⁴ *Ibidem*, 118.

⁵ O prezentare sintetică vezi la Șt. Pascu, L'École historique de Cluj pendant l'entre-deux-guerres, în L. Boia (sous la direction de), *Études d'histoire*, Bucarest, Université de Bucarest (1985), 217–226.

* Universitatea Babeș Bolyai, Str. M. Kogălniceanu nr. 11, Cluj-Napoca. E-mail: viapahidean@yahoo.com

¹ Acestea sunt *Mélanges d'Histoire Générale*, *Anuarul Institutului de Studii Clasice și Dacoromania*.

învățământului istoric românesc la Universitatea Daciei Superioare, prin lecția de deschidere a cursului de Istorie veche a românilor de către Alexandru Lapedatu, intitulată *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale*⁶, unde, printre altele, își manifesta încrederea în importanța pe care o vor avea instituțiile de învățământ superior în „dezvoltarea viitoare a istoriografiei române de dincoace de Carpați”⁷. Alexandru Lapedatu este nu numai un creator de școală istorică, ci și un precursor al cercetărilor de istoria istoriografiei, preocupat de „noile împrejurări de dezvoltare a istoriografiei naționale” sau de „istoria ardeleană română în legătură cu desfășurarea vieții politice din Transilvania”⁸.

Alt strateg al „Școlii istorice de la Cluj”, Ioan Lupaș, cel care vorbise, în 1920, despre Individualitatea istorică a Transilvaniei⁹, este cel dintâi istoric român care atrage atenția asupra complexității problematicei pe care o ridică istoriografia transilvană, începând chiar cu definirea acesteia ca noțiune¹⁰. Învățăutul istoric, în lecția de deschidere a cursului de Istoria Românilor la Universitatea din Cluj, refugiată vremelnice la Sibiu, ținută la 18 noiembrie 1940, specificând, mai întâi, ce se înțelege îndeobște prin istoriografie „moldovană” sau „munteană”, subliniază faptul că, în afară de cele trei istoriografii diferite, scrise în limbile de circulație din Transilvania (maghiara, germana și româna), „mai există una tot atât de importantă și poate chiar mai respectabilă prin vechimea ei, databilă din veacul al XIII-lea și al XIV-lea: istoriografia transilvană scrisă latinește”¹¹.

Ca atare, într-o definiție completă a istoriografiei transilvane va trebui ținut cont – scrie I. Lupaș – de faptul că: „în cuprinsul ei se împletesc, – întregindu-se, uneori, contrazicându-se, altă dată – patru literaturi istorice: 1. cea mai veche în limba latină, până în veacul al XVIII-lea; 2. cea germană din veacurile XVI–XX; 3. cea maghiară și 4. cea română cu aproximativ aceeași întindere seculară”; de unde, spune în continuare același istoric, și necesitatea cunoașterii celor patru limbi în abordarea

calificată a chestiunilor și izvoarelor istorice proprii Transilvaniei¹².

Prin lecțiile ținute de istoricii clujeni Al. Lapedatu și Ioan Lupaș, cu prilejul inaugurării celor două catedre de Istoria Românilor, adevărate platforme-program ale istoriografiei naționale, nu numai că s-a arătat stadiul la care se afla istoriografia ardeleană la 1919, dar s-a precizat totodată „metoda și cadrul cercetărilor ce urmau să se facă la nou înființata Universitate”¹³, prefigurându-se direcțiile și orientările viitoare de dezvoltare a producției istoriografice, în care istoriografia culturii își va găsi locul binemeritat. Contribuțiile ardelene în istoriografia cărții nu vor pregeta să vină doar dinspre istoriografia propriu-zisă, ci și dinspre filologie și bibliologie, după cum vom vedea în continuare.

Școala bibliografică clujeană și istoriografia cărții. Ca urmare a specializării tot mai profunde a științei, noile tendințe ale cercetării științifice din această perioadă converg tot mai mult spre tratarea monografică a problemelor, ceea ce impune imperios munca „în colaborare”, ca o „condiție sine qua non a oricărei opere de mari proporții”, în fața palidei inițiative individuale. Asupra acestui fapt atrăgea atenția și istoricul C. C. Giurescu, cu prilejul prelegerii inaugurale a conferinței de Istorie Modernă a Românilor, ținută la Universitatea din București (4 februarie 1926), prelegere intitulată *Considerații asupra Istoriografiei Românești în ultimii douăzeci de ani*¹⁴. De aici, necesitatea repertoriizării complete a materialelor publicate, care va crea „monografii temeinice, rezumând toate cunoștințele dintr-un moment dat asupra unei chestiuni”¹⁵.

O astfel de direcție a „noului spirit critic” va prinde roade mai întâi prin Școala bibliografică clujeană¹⁶, devenită model, nu numai pe țară, prin activitatea prodigioasă, care a cultivat, la înalt nivel

¹² *Ibidem*.

¹³ I. Moga, Contribuția membrilor Institutului de Istorie Națională la istoriografia română în primul sfert de veac (1920–1945), în *Institutului de Istorie Națională din Cluj-Sibiu 1920–1945. Activitatea științifică prezentată în ședința comemorativă din 4 februarie 1945*, Sibiu, Tipografia „Cartea Românească din Cluj” (1945), 13.

¹⁴ Constantin C. Giurescu, *Considerații asupra Istoriografiei Românești în ultimii douăzeci de ani*. Extras din „Revista Istorică”, anul XII, No. 7–9, Iulie-Septembrie 1926, Vălenii-de-Munte (1926), 34–35.

¹⁵ *Ibidem*, 36–37.

¹⁶ Șt. Pascu, Începuturile bibliologiei și biblioteconomiei la Universitatea din Cluj, în *Biblioteca și Cercetarea*, IV, Cluj-Napoca (1980), III-IX; N. Edroiu, *Ioachim Crăciun și bibliologia românească*, [Studiu și bibliografia operei de...], Cluj-Napoca, Editura „PHILOBIBLON” a BCU (1994).

⁶ Alex. Lapedatu, *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale* [...], ținută în 6 Nov. 1919, în *AIIIN*, 1921–1922, I, 1–18. *Apud Alma Mater Napocensis. Idealul universității moderne*, Cluj-Napoca, (1994), 74–90.

⁷ *Ibidem*, 74.

⁸ P. Teodor, Alexandru Lapedatu istoric al istoriografiei, în *Istoria ca lectură a lumii. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Iași (1994), 632–633.

⁹ I. Lupaș, *Scrisori alese I*, Cluj-Napoca (1977), 39–53.

¹⁰ I. Lupaș, Probleme de istoriografie transilvană, în *Studii istorice*, V, Sibiu-Cluj (1945–1946), 28.

¹¹ *Ibidem*, 29.

profesional european, bibliografia istorică¹, în special, și, la fel, bibliologia, disciplină care, din 1932, la Universitatea din Cluj va fi predată, pentru prima dată la noi, la nivel de catedră, având ca titular pe Ioachim Crăciun. Sintetizând aceasta, Gh. Buluță și V. Petrescu, afirmă că: „Modelul bibliografic a fost dezvoltat de profesorul Ioachim Crăciun, la Universitatea din Cluj, prin studiul bibliografiei istorice, biblioteconomiei (aplicată mai ales ca istorie a bibliotecilor), bibliologiei generale (înțeleasă ca istorie a scrisului și cărții universale), și bibliologiei românești (adică evoluția istorică a scrisului și cărții românești)”².

După cum se poate constata, bibliografia retrospectivă intră în penumbră, prioritară fiind de acum bibliografia curentă, introdusă din inițiativa lui Sextil Pușcariu³ și practică aici după metodologia bibliografică uzitată în țările occidentale; însăși Academia Română a lăsat în urmă grandiosul proiect bibliografic al lui I. Bianu. Ca să ne dăm seama de amploarea fenomenului, ilustrat atât prin Istoriografia Română (repertoriu bibliografic), publicată pe ani, de regulă, în fiecare număr al Anuarului, și de importanța ce i se acordă bibliografiei ca instrument de lucru, dar și ca operă istoriografică, în ultimă instanță, exemplificăm cu un singur fapt: un întreg tom din *Revue de Transylvanie*⁴ este dedicat unei *Bibliographie de la Transylvanie Roumaine 1916–1936*, număr alcătuit de I. Crăciun.

De-a lungul anilor, în repertoriile bibliografice vor fi înregistrate și preocupările legate de cartea veche tipărită și manuscrisă, fiind încadrate în subdiviziunea „Literatură. Filologie”, „1. Literatură”, „a. Cărți și manuscrise vechi”. „Istoriografia Română în 1925 și 1926. Repertoriu bibliografic” apare prefătată de un studiu introductiv *Bibliografia la români*, compus din două prezentări istorice: *Bibliografia la alții* și *Bibliografia la noi*, în care, autorul readuce în discuție adevărul cu privire la polihistorul Vasilie Popp care „este părințele bibliografiei românești, iar nu Dimitrie Iarcu, cum s-a crezut până acum”; al doilea bibliograf fiind, în ordine cronologică, *Istoriografia asupra cărții românești din Transilvania*, în perioada interbelică marele erudit de la Blaj, Timotei Cipariu,

a cărui Crestomație „valorează, oricâte obiecțiuni s-ar aduce, cât o lucrare bibliografică de factura primelor Bibliothecae incomplete și timide ale Apusului”⁵.

Cu toate că „ramura predilectă” a școlii clujene de bibliologie a fost bibliografia, I. Crăciun și colaboratorii săi au cultivat și istoria cărții, studiind îndeosebi evoluția tipăriturilor românești⁶, aceasta fiind congruentă scopului Conferinței de bibliologie, al cărui program era comunicat pe larg (atât structura tematică, cât și repartizarea cursurilor pe ani de studiu), în prelegerea inaugurală din 1932, intitulată *O știință nouă. Bibliologia în învățământul universitar din România*⁷.

Primele sinteze și monografii asupra cărții din Transilvania. Consecvent cu intențiile programului cursului său de bibliologie, de a demonstra utilitatea bibliologiei sub diferitele ei aspecte, de la organizarea cărții, la tehnica muncii științifice și viața cărții, în general, „o preocupare de căpetenie ne va fi să deșeptăm în sufletul ascultătorilor acestor cursuri sentimentul adânc de venerație și prețuire a cărții”⁸ – spune profesorul Ioachim Crăciun. Pentru această nobilă cauză, el se va servi de toate mijloacele de comunicare posibile în deceniile patru și cinci ale secolului XX: prelegerea universitară sau conferința publică în cadrul „Extensiunii universitare”, conferința la radio, articolul sau monografia științifică etc.

Astfel, la 16 aprilie 1937, în cadrul „Extensiunii universitare”, el va ține o consistentă conferință intitulată *Cartea românească în decursul veacurilor*, publicată atât în românește, în revista „Viața

¹ A se vedea repertoriile bibliografice semnate de I. Crăciun, citate în bibliografia referatului.

² Gh. Buluță, V. Petrescu, *Galeria bibliologilor români*, Târgoviște (2003), 10.

³ S. Pușcariu, Pour l'organisation du travail scientifique, în *Dacoromania*, IV (1927), 1–12.

⁴ *Revue de Transylvanie*, tom III, nr. 4, Cluj (1937), 366+ III p.

⁵ I. Crăciun, *Istoriografia română în 1925 și 1926. Repertoriu bibliografic întocmit de...*, Cu un studiu introductiv asupra bibliografiei la români, în *AIIN Cluj*, IV, 1926–1927, București, „Cartea Românească” S. A. (1929), 493.

⁶ Șt. Pascu, *op. cit.*, V.

⁷ I. Crăciun, intitulată *O știință nouă. Bibliologia în învățământul universitar din România*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, (1933). *Apud*, N. Edroiu, *op. cit.*, reproducere anastatică, 77–103. Cartea este în același timp și un succes tipografic, inaugurând seria „Bibliotheca Bibliologica”, cu inconfundabila-i copertă inspirată grafic după un frontispiciu din Mineiul (Antologhion), tipărit în 1643, la Câmpulung.

⁸ *Ibidem*, 14.

⁹ Sistem de conferințe pentru mediul urban în cadrul Universității Populare din Cluj. Vezi: V. I. Bărbat, Fl. Ștefănescu-Goangă, *Extensiunea Universitară*, Cluj (1926); St. Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică (Triumful rațiunii împotriva violenței)*, Cluj-Napoca (1980), vol. I, 239–246; O. Boitoș, Le progrès culturel en Transylvanie de 1918 à 1940, în *Revue de Transylvanie*, Tomes VII-IX, Sibiu, Roumanie (1941–1943), 201–202.

Ilustrată¹⁰, cât și în franceză¹¹, în care discută pentru prima dată problema incunabilelor românești. După ce ne introduce în temă, asigurându-ne că, în ciuda vicisitudinilor vremii, noi nu suntem în întârziere față de popoarele vecine, „ni pour le livre manuscrit, ni pour le livre imprimé”¹², autorul ne vorbește despre primele manuscrise românești (Evangheliarul slavon, 1405, copist Nicodim de la mănăstirea Tismana; manuscrisele de la mănăstirile Neamțu și Humor, din timpul lui Ștefan cel Mare etc.), continuând cu răspunsul la întrebarea: „La ce moment apăreau primele texte și prima carte scrise în română?”, cu prezentarea celor opt incunabile românești și a principalelor etape înregistrate de tiparul românesc de-a lungul veacurilor. Deși de dimensiuni relativ mici, lucrarea reprezintă cu adevărat un compendiu de istoria cărții românești, din perspectivă comparată chiar, prin exemplele și situațiile statistice oferite cititorului, autorul neuitând să scoată în evidență, de fiecare dată, contribuția Transilvaniei în acest sens.

Pe aceeași linie se înscrie și Tiparul la români din Transilvania¹³, mai întâi lecția de deschidere ținută la Universitatea din Cluj-Sibiu, la 20 noiembrie 1940, refugiată la Sibiu în urma arbitrajului de la Viena din 30 august al aceluiași an. Cu prilejul anului jubiliar Gutenberg, autorul și-a propus această „privire sintetică asupra anilor de trudnică muncă tipografică în Transilvania, oropsită în trecut, sfârtecă acum”¹⁴. După un excurs prin istoria universală a scrisului, I. Crăciun conchide că: „Depărtarea geografică și complicațiile alfabetului chinez exclud, deci, orice model anterior și astfel invenția germanului Ioan Gutenberg s-a făcut cu totul independent de orice influențe din Orient”¹⁵; în pofida tuturor incertitudinilor, „în istoria cărții – în bibliologie – e admis, însă, ca an al strămutării lui Gutenberg de la Strassburg la Maiența, unde și-a început activitatea tipografică, anul 1440”¹⁶. I. Crăciun reia în discuție problema celor opt incunabile românești, începând cu singura dintre ele

care are „voroavă” românească, Catehismul românesc (Sibiu, 1544), a lui Philip Mahler. Speculând în legătura cu presupusul format mic în -120 al acesteia, autorul emite ipoteza că, această carte „ni se pare a fi cea dintâi carte «aldină» /.../ din sud-estul european și cu 100 de ani înainte de celebrele ediții elzeviriene”¹⁷.

În continuare, sunt prezentate principalele etape ale evoluției tiparului românesc din Transilvania, pe secole și centre tipografice, amintindu-se aici cărțile fundamentale tipărite, împreună cu particularitățile titlului respectiv și cu menționarea numelor autorilor, tipografilor sau patronilor spirituali din fiecare officină (Sibiu, Brașov, Orăștie, Alba Iulia, Sebeș, Blaj). Tot aici se răspunde parțial, cu argumente statistice, dar și cu cele furnizate de către însuși autorii unor teze greșite privind exagerarea influenței confesionale în dezvoltarea tiparului în Transilvania și socotirea, de exemplu, a Budapestei ca „centru al tiparului pentru Românii din Transilvania”. În privința secolului al XVIII-lea, bibliologul I. Crăciun constată că acesta „își are mormanul lui de manuscrise” și, spre exemplificare, prezintă situația celor trei corifei ai Școlii ardelenice: S. Micu – cu 13 cărți tipărite din 68 scrise, Gh. Șincai – cu 12 (din totalul de 23 manuscrise) sau P. Maior cu 14 cărți tipărite din 24 scrise. Cât despre cărțile tipărite în veacurile al XIX-lea și al XX-lea, nu ne comunică, în mod justificat, vreo carte reprezentativă, ci doar trei nume, „revelate” autorului, care i se par „proeminente și dominante pentru deceniile în care au activat: Gheorghe Barițiu, Andrei Șaguna și Octavian Goga”. Față de situația Transilvaniei din acele momente își exprimă încrederea că se va reveni la „timpurile senine de altă dată” și la „emulația tipografică și științifică cu țările civilizate din lume”; în caz contrar, „invenția minunată a lui Gutenberg de acum cinci veacuri ar fi să cadă în fața invențiilor distrugătoare din zilele noastre, iar bietul homo sapiens nu i-ar rămânea decât să se întoarcă din nou la caverne și să redevină omul-animal de altă dată”¹⁸.

În ciclul *Inițiative transilvane în trecutul românesc*, la Radio-București, în 15 iunie 1943, va ține conferința intitulată *Cartea românească în Transilvania*; textul *Istoriografia asupra cărții românești din Transilvania*, în perioada interbelică aceasta fiind și contribuția sa la primul număr (și ultimul) al noii reviste brașovene de profil, *Buletinul bibliologic „Scriptum”*¹⁹. Scrisă, la fel, în

¹⁰ I. Crăciun, *op. cit.*, în *Viața ilustrată*, 4 (1937), 6, 17–21; 7, 13–17. Și extras, Cluj (1937), 30 p.

¹¹ Idem, *Le livre roumain au cours des siècles*, în *Revue de Transylvanie*, tom IV, nr. 3–4, iulie – decembrie (1938), 210–232; *Ibidem*, extras, București, M. O. Imprimeria Națională (1938), 25 p.

¹² Menționăm că am avut la îndemână doar versiunea franceză.

¹³ I. Crăciun, *Tiparul la români din Transilvania*, în *Revista Teologică*, 31 (1941), 3–4, 157–169; *Ibidem*, extras, Sibiu (1941), 15 p.

¹⁴ *Ibidem*, 157.

¹⁵ *Ibidem*, 159.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, 161.

¹⁸ *Ibidem*, 169.

¹⁹ I. Crăciun, *Cartea românească în Transilvania*, în *Scriptum. Buletin bibliologic*, I, 1942, Brașov, Tip. „Astra” (1944),

perioada ocupației vremelnice a părții de nord a țării, conferința nu e scutită, pe alocuri, de accente patetice; sunt reluate aici în rezumat tezele și ideile din Cartea românească în decursul veacurilor, încheind cu următoarele: „De la călugărul Nicodim, înainte-mergătorul din Prislopul începuturilor, până la vlădica Nicolae din Clujul desăvârșirilor, Transilvania a stat mereu în fruntea atâtor inițiative românești, în privința cărților, încât fără Sudul Prislopului și fără Nordul Clujului, țara nu e țară și România nu e Românie”.

Omagierea unor personalități marcante sau comemorarea unor evenimente semnificative din istoria culturii noastre sunt adesea un bun prilej de impulsivare a cercetării științifice, prin convergența – pe moment – a tuturor eforturilor naționale fie către exegeza operei și vieții respectivei personalități, fie spre cercetarea exhaustivă, monografică a obiectului propriu-zis al comemorării. Astfel, în ședința din 4 martie 1944 a secțiunii istorice a ASTREI, în colaborare cu Institutul de Istorie Națională al Universității din Cluj-Sibiu s-a hotărât aniversarea a 400 de ani de la apariția Catechismul românesc din 1544 (Sibiu, 1544) – primul incunabul în limba română²⁰. În astfel de condiții istorice și culturale s-a elaborat și tipărit lucrarea semnată de același Ioachim Crăciun, Catechismul românesc din 1544, urmat de celelalte catechisme româno-luterane: Bârseanu, Sturdzan și Marțian, Sibiu-Cluj, Tip. Cartea Românească, 1945–1946²¹. Cu prilejul comemorării, cartea își propunea să „reîmpătrăze” problema catechismului românesc de la 1544, „privind-o mai mult prin prisma bibliologică, fără a neglija nici celelalte aspecte necesare pentru clarificarea fondului”²². Pe lângă recapitularea istoriografiei adiacente cercetării dedicate acestui catechism pierdut și publicarea în facsimil a celorlalte catechisme „româno-luterane” pomenite, dezbătând deci „problema încălțată a acestei cărți”, autorul a mers până la a reconstitui textul Catechismului de la Sibiu, fapt considerat, azi, de către filologi ca fiind o „operație neștiințifică și profund arbitrară”²³. Un exemplu concludent de mobilizare intelectuală în perioada interbelică, prilejuită de omagierea unei

personalități îl avem în volumul Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani. August 1940 (București, 1943), unde găsim publicată interesanta contribuție a lui I. Mușlea, intitulată „Pânea pruncilor” (Bălgrad 1702). Din istoria unei cărți vechi românești, practic o micromonografie de titlu²⁴.

Școala filologică clujeană și istoriografia cărții vechi. Primele cursuri universitare și istorii ale literaturii vechi și moderne. Nicolae Iorga a scris multe pagini memorabile despre istoria Transilvaniei, sub diferitele sale aspecte²⁵; pagini inconfundabile, presărate prin numeroasele sale opere, ca să pomenim aici doar pe acelea, dintre ele, care interesează direct subiectul nostru, și anume: Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a Românilor (1908–1909), Istoria românilor din Ardeal și Ungaria (1915); nu în ultimul rând, Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821), vol. I-II (1901), în special volumul al doilea, subintitulat „Epoca lui Petru Maior – Excursuri”. Această monumentală operă și „carte fundamentală și astăzi, actuală”²⁶, va influența puternic scrierea altor opere similare²⁷, cum ar fi Istoria literaturii române. Cursuri populare (Vol. I. Epoca veche), apărută, într-o primă ediție, la Sibiu (1920), sub semnătura marelui filolog clujean Sextil Pușcariu. Deși acest curs, chiar în concepția autorului, nu vroia să fie mai mult decât „o operă de popularizare de ținută academică înaltă, mijlocind difuziunea unei materii aride pe un teren public mai larg”²⁸, interesează îndeosebi prin iconografia inclusă (61 ilustrații alb-negru); ediția a doua²⁹ se îmbogățește cu încă 20 de ilustrații, dintre care șase planșe „în culori, în afară de text”, de o deosebită frumusețe grafică, reprezentând câteva miniaturi după Evangheliarul slavo-grec, scris în 1429, la Mănăstirea Neamțu, și, la fel, scene miniaturate din Erotocritul lui Cornaro³⁰.

Tot din vechea școală de formație filologică, pentru care „istoria literaturii este o istorie a

40–46. Versiunea germană: Das rumänische Buch in Siebenbürgen, în *Siebenbürgen*, I, București (1943), 257–268 (Institut für Rumänische Geschichte in Bukarest); *Ibidem*, extras, Brașov, Tip. „Astra” (1943), 12 p.

²⁰ Din cauza împrejurărilor din vara aceluși an, aniversarea va avea loc numai în anul următor, pe 19 februarie 1945.

²¹ Extras din *AIIN Cluj*, XI (1946).

²² *Ibidem*, 4.

²³ Vezi I. Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București (1985), 220.

²⁴ I. Mușlea, „Pânea pruncilor” (Bălgrad 1702). Din istoria unei cărți vechi românești, în *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vârstei de 60 de ani. August 1940*, București (1943), 617–631.

²⁵ Vezi P. Teodor, *Nicolae Iorga și istoria Transilvaniei. Câteva repere, în Istoricii români și probleme istorice*, Oradea, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri” (1993), 12–23.

²⁶ *Ibidem*, 16.

²⁷ M. Bucur, *Istoriografia literară românească. De la origini până la G. Călinescu*, București (1973), 180–182.

²⁸ *Ibidem*, 180.

²⁹ S. Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche, ediția a doua revăzută și adăugită*, Sibiu, Tiparul și Editura Krafft & Drotleff S. A. (1930).

³⁰ Ms. 3514 Biblioteca Academiei Române.

tipăriturilor și a transcrierii manuscriselor”, face parte și Nicolae Drăganu, autorul unei istorii a literaturii române din Transilvania, publicată direct în limba franceză, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIIIe siècle*³¹, care este o lucrare realizată după modelul Istoriei lui Sextil Pușcariu. De numele lui N. Drăganu, reputat exeget și descoperitor al unor foarte vechi texte românești, sunt legate cel puțin alte două importante opere interferente cu bibliologia: Două manuscrise vechi. Codicele Todorescu și codicele Marțian (Studiu și transcriere de, București, 1914), precum și monografia, subintitulată semnificativ, Mihai Halici. Contribuție la istoria culturală românească din sec. XVII (Cluj, 1924)³².

Aportul istoriografiei ecleziastice din Transilvania. Nu numai urmași ai făuritorilor și depozitari ai atâtor comori bibliofile fiind, ci și moștenitorii unei tradiții îndelungate a scrisul istoric³³, ca dători de seamă față de acestea, învățații clerici români din perioada interbelică s-au aplecat cu toată osârdia asupra istoriei cărții, tipărită sau manuscrisă în veacurile trecute. Astfel, Ioan Georgescu³⁴, canonicul de la Oradea, va scrie o primă monografie de oficină, închinată tipografiei Blajului³⁵, reconstituind istoricul acesteia, prezentând atât tipăriturile religioase, lucrările didactice, de știință, literare, juridice și politice, administrative, publicațiile periodice etc. realizate aici, deci cam toată producția tipografică de până atunci (1934). Apărut în eleganta „revistă ilustrată de cultură”, Boabe de Grâu, în numărul imediat următor, studiul va primi serioase și documentate „întregiri și rectificări” din partea istoricului Z. Păclișanu³⁶, primul director al „Bibliotecii Centrale” din Blaj; observații comunicate printr-o scrisoare (datată: „București, la 15 mai 1934”), adresată lui Em. Bucuța, directorul revistei. Autorul sintezei de mare valoare Istoria

Bisericii Române Unite³⁷ aduce clarificări privind „privilegiul tipografiei blăjene” (scrisoarea împărătesei Maria Tereza din 6 iunie 1768), care, în fapt, este exact contrariul, adică: prohibirea introducerii în țară a cărților tipărite în Moldova și Muntenia și introducerea cenzurii pentru cărților teologice și „politice” ce se vor tipări acolo. În continuare, Z. Păclișanu enumeră cele zece „patente” împăratești tipărite la Blaj, aduce noi lămuriri asupra „privilegiului” tipografiei (monopolul lui J. Kürtzböck din 1770 și anularea acestuia), precum și detalii privind înăsprirea cenzurii, după anul 1772, prin obținerea dreptului ca episcopul să poată confisca cărțile bisericești aduse de peste munți și „să le ardă în loc secret”³⁸. Se dă, apoi, un tablou cronologic al cărților (25), apărute în primele două decenii de activitate a tipografiei de la Blaj, începând cu Floarea adevărului (1750), până la Triodion-ul din 1771, urmat de mai multe informații inedite despre tipografie: ordinul Curții din Viena (1788), privind scoaterea la licitație a cărților aflate în depozit (25) și prețurile lor stabilite de către Consistoriu, informații despre modul de plată a personalului din tipografie și, la fel, despre veniturile și dotările tipografiei, precum și alte date de „interes pentru istoria noastră culturală”.

Despre manuscrisele românești din Biblioteca Seminarului din Blaj a scris și le-a catalogat Nicolae Comșa³⁹. Credem că o menționare aparte în contextul de față merită monografia Cazania lui Varlaam. 1643–1943. Prezentare în imagini, elaborată de părintele prof. Florea Mureșan, apărută la Cluj⁴⁰, consacrată împlinirii a trei sute de ani de la tipărirea Cărții românești de învățătură (Iași, 1643) și socotită de autor ca „un smerit omagiu memoriei marelui mitropolit Varlaam al Moldovei”, adus „în numele obștei românești din Transilvania de Nord”, cum aflăm din Predoslovie autorului⁴¹. „Româniști” de seamă și cărțile noastre vechi. La eforturile autohtone pe

³¹ N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIIIe siècle*, în *La Transylvanie. Ouvrage publié par l'Institut d'Histoire Nationale de Cluj*, București (1938), 599–665.

³² Extras din *Dacoromania*, IV, 1924–1925, Cluj, 77–168. Sublinierea în subtitlu ne aparține.

³³ Corina Teodor, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850–1920*, Cluj-Napoca, PUC (2003).

³⁴ Asupra unor aspecte ale activității sale ca istoric al bisericii, vezi R. Câmpeanu, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Cluj-Napoca, PUC (2003), 150–153.

³⁵ I. Georgescu, *Tipografia seminarului din Blaj*, în *Boabe de Grâu*, V (1934), 1–31.

³⁶ Z. Păclișanu, *Tipografia din Blaj*, în *Boabe de Grâu*, V (1934), nr. 2, 105–108.

³⁷ Idem, *Istoria Bisericii Române Unite. Partea I-a*, 1697–1751, Ediția I, [editor Flaviu Popan], în *Buna Vestire*, Roma, 1975–1978; Ediția a II-a, [editor Octavian Bârlea], în *Perspective*, Anul XVII, 1994–1995, Nr. 65–68; Partea a II-a, 1752–1783, în *Perspective*, Anul XIV–XVI, 1991–1993, Nr. 53–60.

³⁸ Idem, *op. cit.*, în *Boabe de Grâu*, V (1934), nr. 2, 106–107.

³⁹ N. Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală din Blaj*, Blaj (1944).

⁴⁰ Fl. Mureșan, *Cazania lui Varlaam. 1643–1943. Prezentare în imagini*, Kolozsvár (Cluj), Editura ERAN (1944). O carte similară în concepție realizase, cu același prilej, și At. Popa, *Cazania lui Varlaam. 1643. Prezentare grafică*, Timișoara (1943).

⁴¹ Fl. Mureșan, *op. cit.*, XI.

tărâmul istoriografiei asupra cărții românești din Transilvania se adaugă fericit contribuțiile remarcabile ale unor savanți străini româniști, din galeria cărora vom aminti aici, în primul rând, pe francezul Émile Picot, italianul Carlo Tagliavini și pe istoricul maghiar Andrei Veress. Încă de-acum câteva veacuri, istoria și cultura noastră veche au fascinat pe mulți învățați străini, într-atât încât unii au devenit printre cei mai de seamă specialiști în aceste domenii, lor datorându-le importante contribuții inclusiv în istoriografia cărții. Astfel, unul dintre româniștii importanți din spațiul francez este eminentul savant și marele bibliofil Émile Picot (1844–1918), a cărui operă și metodă bibliografică l-a influențat mult pe Ioan Bianu în alcătuirea Bibliografiei românești vechi. Însăși realizarea acestei opere era unul dintre proiectele ambițioase ale lui Émile Picot. Posesorul unei colecții de cărți și periodice vechi românești (980 titluri din care 57 periodice), singulară în Occident⁴², savantul francez este autorul unor *Notices biographiques et bibliographiques* referitoare la Petru Movilă, Antim Ivireanul și Nicolae Milescu Spătaru. Cu ocazia sărbătoririi centenarului Școlii de Limbi Orientale (1895), contribuția sa era intitulată *Coup d'œil sur l'histoire de la typographie dans les pays roumains au XVIe siècle*; fiind, de fapt, începutul unui proiect istoriografic – spun biografi săi – ce se întindea și asupra următoarelor două veacuri⁴³.

Carlo Tagliavini (1903–1982), lingvist italian, a scris Contribuții la Bibliografia românească veche (trei tipărituri unite de la Blaj)⁴⁴, rod al cercetării sale întreprinse în Biblioteca Muzeului Național Maghiar din Budapesta, fondul Todorescu, din care descrie amănunțit un exemplar din Floarea adevărului (Blaj, 1750), considerat de autor ca fiind un unicum, Strastnic (Blaj, 1753) și, de asemenea, exemplarul din Învățătură creștinească, ediția întâi (Blaj, 1755) – „probabil unicum”. În descrierea celor trei cărți (articolul are, în anexă, 8 planșe cu facsimile), savantul italian se raportează tot timpul la Disertația lui Vasile Popp, I. Georgescu, M. Gaster, însă, unele din susținerile sale au fost infirmate de cercetările ulterioare. Andrei Veress (1868–1953) a desfășurat o prodigioasă activitate de istoriograf și bibliograf consacrată relațiilor româno-maghiare, publicând colecții și volume separate de documente, monografii și studii, dintre care se detașează tematic Bibliografia română-

ungară. Românii în literatura ungară și Ungurii în literatura română⁴⁵, considerată de experți ca o „adevărată enciclopedie a relațiilor culturale româno-maghiare din secolele XV-XIX”⁴⁶. Student la Cluj fiind, aici l-a cunoscut pe Szabó Károly, „întemeietorul bibliografiei ungare”⁴⁷, a cărui personalitate și operă l-au fascinat de la început și i-au determinat cariera de bibliograf și bibliofil, încât „descrierea cărților a devenit la mine o a doua natură” – cum singur se destăinuie A. Veress, în introducerea la primul volum⁴⁸.

Și, totuși, modelul pe care l-a urmat a fost Bibliografia Românească Veche, despre care A. Veress a scris, poate, cel mai frumos dintre toți, după cum vom vedea în capitolul următor.

După cum însuși relatează, în aceeași Introducere la primul volum al Bibliografiei româno-ungare, A. Veress își propunea ca program de cercetare, exprimat într-o frază: „Românii în literatura ungară și Ungurii în literatura română, adică tot ce s-a tipărit în Ungaria – afară de Români – ori de Unguri în străinătate despre Români și tot ce s-a tipărit în România ori în străinătate de Români despre Unguri, de la început până în ziua punerii pe teasc a ultimei coale a publicațiunii, luând în seamă până și așa-numitele foi volante, adeseori foarte importante”⁴⁹. Pe tot parcursul elaborării lucrării sale, au apărut aspecte noi de tratat, obligând autorul să-și adapteze programul inițial, iar în ce privește cuprinsul acesteia, autorul a ținut să sublinieze de la început că: „ea nu este rezultatul despuierii bibliografiilor existente – care de altfel trebuiau folosite pentru controlul materialului adunat – și al răsfoirii cataloagelor bibliotecilor, ci produsul literar al unei autopsii speciale” (s.n.), principiu care l-a urmat toată viața și în toate bibliotecile unde i-a fost dat să lucreze⁵⁰. Mai mult, lucrarea depășește cadrele obișnuite ale unei bibliografii, devenind după expresia autorului, „în același timp un Magazin istoric și un repertoriu amănunțit de date privitoare la poporul român și maghiar”⁵¹, întrucât nu se limitează la consemna-

⁴² M. Breazu, *op. cit.*, 5.

⁴³ *Ibidem*, 3.

⁴⁴ C. Tagliavini, Contribuții la bibliografia românească veche (trei tipărituri unite de la Blaj), în *Cercetări literare*, V (1943), 1–8.

⁴⁵ A. Veress, *Bibliografia română-ungară. Românii în literatura ungară și Ungurii în literatura română* vol. I (1473–1780), II (1781–1838), III (1839–1878), București, „Cartea Românească” (1931–1935), XXXI+[1]+367; XII+397; XVIII+387 p.

⁴⁶ L. Demény, De l'activité historiographique d'André Veress, în *Revue Roumaine d'Histoire*, VI, 1, 23.

⁴⁷ Szabó, K., *Régi magyar könyvtár*, I-IV, Budapesta (1880–1898).

⁴⁸ A. Veress, *op. cit.*, I, VI.

⁴⁹ *Ibidem*, VII.

⁵⁰ *Ibidem*, VIII.

⁵¹ *Ibidem*, IX.

rea pasajelor din aceste cărți privitoare la istoria și cultura celor două popoare, ci reproduce din ele „părți și date esențiale”⁵².

Bibliografia română-ungară – așa cum s-a spus – întregeste în mod fericit Bibliografia românească veche⁵³. I. Bianu o considera o operă „minunată”, care îl așează pe autor „în fruntea bibliografiilor din țările europene”⁵⁴. Biografia săi susțin că, după moartea sa, s-au găsit cca. 28.000 file manuscrise inedite, printre care și manuscrisul unei cercetări bibliografice, Publicațiile românești ale tipografiei universitare din Buda (1780–1861), numărând peste 900 de file⁵⁵. Cum A. Veress s-a mai ocupat de acest subiect⁵⁶, este mai mult decât probabil ca manuscrisul să fie o dezvoltare a articolului din revista „Boabe de Grâu”; mai ales că, respectivul manuscris nu se rezumă doar la secvența repertorială, ci cuprinde informații extrem de valoroase, legate de pregătirea și tipărirea unor cărți românești, date pe care autorul le-a strâns fie din arhiva tipografiei, fie din corespondența purtată în acest scop⁵⁷.

Bibliografia Românească Veche – ultimele tomuri. Adăogiri și îndreptări. Contribuții. Dacă primele două fascicule din volumul al treilea apăreau în 1912, din cauza războiului și a urmărilor lui, restul fasciculelor (III–VIII) vor apărea de-abia în 1936, sub semnătura lui I. Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu. Urmând aceleași principii bibliografice cunoscute din tomurile anterioare, cel de-al treilea tom cuprinde 1526 de titluri descrise sau semnalate și a fost întâmpinat ca pe „o mare realizare a științei românești” iar prin cele 470 de planșe – dintre ele „adevărate podoabe ale artei grafice” – reprezentând „o icoană plastică a dezvoltării tipografiei românești”⁵⁸.

La aceeași cotă valorică a fost receptat și ultimul tom al monumentalei B. R. V., de astă dată acesta fiind semnat doar de I. Bianu și D. Simonescu⁵⁹;

primul dintre autori ne mai apucând să-și vadă opera împlinită, încoronarea muncii sale de o viață. Cel care va desăvârși valoroasa lucrare va fi Dan Simonescu (1902–1993)⁶⁰, „vrednicul continuator și emul al răposatului Ion Bianu”⁶¹, prin conceperea ultimului tom după „neorânduitul material” preluat de la mentorul său, împreună cu numeroase „contribuții” venite din partea cercetătorilor din țară, împlinind astfel „o dorință fierbinte, pe care Ion Bianu a purtat-o în inimă, până la moartea lui”⁶². Volumul cuprinde 832 descrieri de opere „alcătuite de Români și tipărite la noi sau în străinătate, între anii 1508–1830”, dintre care 491 la Adăogiri (adică necunoscute autorilor și descrise pentru prima oară) și 341 în secțiunea a doua, Îndreptări (adică titluri înregistrate în volumele anterioare, dar necunoscute de visu sau incomplet descrise). Este extrem de importantă observația lui D. Simonescu din prefața tomului IV (Lămuriri), și anume că: „Aceste completări pentru cărțile sumar semnalate, cât și viitoarele descoperiri de alte cărți românești, vor îndreptăți și de acum înainte actualitatea mereu vie a așa-ziselor contribuții la Bibliografia românească veche, căci doară spiritualitatea românească n-a produs între anii 1508–1830 numai 1526 opere tipărite, câte erau cunoscute în 1936, când se termina tipărirea tomului III, nici 2017 câte se cunosc azi, când terminăm acest volum cu adăogiri”⁶³.

Deși, când a scris, acesta se referea doar la primele două volume apărute, poate că cea mai frumoasă caracterizare a operei și cel mai frumos elogiu adus autorilor ei vine din partea unui

1508–1830, tom IV. *Adăogiri și îndreptări*. București, Academia Română (1944), IX.

⁶⁰ Despre personalitatea și opera lui D. Simonescu, care a introdus abordarea pluridisciplinară în bibliologia românească, vezi Gh. Buluță, V. Petrescu, *op. cit.*, 36–38; *Centenar Dan Simonescu. Cartea și biblioteca – contribuții la istoria culturii românești*, Antologie, prefață, tabel cronologic, bibliografie selectivă și note de Gh. Buluță și Victor Petrescu, Târgoviște, Editura „Bibliotheca” (2002).

⁶¹ Crăciun, recenzie la: Ioan BIANU și Dan SIMONESCU, *Bibliografia românească veche, 1508–1830, tom IV. Adăogiri și îndreptări*. București, Academia Română (1944), în -40, XIII+375 p. (fig. facsim.), în *AIIN*, [Publicat de I. Lupaș, directorul Institutului], X, 1945, Sibiu, Tipografia „Cartea Românească din Cluj” (1945), 441–445.

⁶² I. Bianu, D. Simonescu, *op. cit.*, XIII.

⁶³ *Ibidem*, X. Dintre principalele contribuții contemporane realizării B.R.V.-ului merită să amintim aici: A. Filimon, Contribuțiuni la „Bibliografia veche românească”, în *Dacoromania*, anul V, 1927–1928, Cluj (1929), 601–619; idem, Noi contribuțiuni la „Bibliografia veche românească”, în *Dacoromania*, anul VI, 1929–1930, Cluj (1931), 374–387; C. Lacea, Contribuție la Bibliografia Românească, în *Dacoromania*, anul III, 1923, Cluj (1924), 799–801.

⁵² Informații extrem de importante referitoare la istoria și cultura noastră veche, găsite în cărțile descrise, ne dă A. Veress și în prefețele volumelor al II-lea, p. V–VIII, și al III-lea, p. V–XI.

⁵³ L. Demény, *op. cit.*, 34.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Csátári, Dániel, *Veress Endre emlékezete*, Gyula (1960). *Apud* L. Demény, *op. cit.*, 37.

⁵⁶ A. Veress, Tipografia românească din Buda, în *Boabe de grâu*, 3, nr. 12 (1932), 593–611.

⁵⁷ L. Demény, *op. cit.*, 37.

⁵⁸ I. Breazu, recenzie la: Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche (1508–1830)*. Tomul III (1809–1830). București, 1912–1936. Ed. Academiei. Tip. Socec, VIII+778 p. în -40., în *Dacoromania*, IX, 1936–1938, București (1938), 357.

⁵⁹ I. Bianu, D. Simonescu, *Bibliografia românească veche*,

savant străin, istoricul maghiar A. Veress, un admirator fără margini și continuator pe un plan complementar special al acesteia: „Bibliografia Românească Veche făcută de Ioan Bianu și de decedatul Nerva Hodoș e cea mai desăvârșită din câte cunosc și chiar unică în toată literatura universală. Ea se deosebește de altele prin marele număr al specimenelor de tipar reproduse din cărți aflate de cele mai multe ori numai într-un singur exemplar și mai cu seamă prin faptul că s-au retipărit în ea prefețele și dedicațiile cărților cu toate însemnările caracteristice pentru vremea în care ele au apărut și pentru autorii ori mecenații cari le-au scos. Publicațiunea e astfel monumentală, prezentându-ne idealul unei bibliografii model,

întrucât reunește tot ce un bibliograf modern trebuie să aibă în vedere la descrierea cărților”⁶⁴.

Pentru toate aceste calități care îi consacra monumentalitatea, Bibliografia românească veche „rămâne până astăzi temelia oricărei cercetări asupra cărții”, impunând-o de la apariția sa ca „un instrument de lucru indispensabil pentru cercetătorii vechii culturi românești” – după cum afirmă Daniela Poenaru, autorul cu cele mai consistente completări și adăugiri la această bibliografie⁶⁵, iar, din punctul de vedere al permeabilității acesteia la continua îmbogățire și interpretare, este, după noi, o veritabilă „opera aperta”⁶⁶ și, în același timp, capodopera cu care, practic, din punct de vedere bibliologic, se încheie o epocă⁶⁷.

⁶⁴ A. Veress, *Bibliografia română-ungară. Românii în literatura ungară și Ungurii în literatura română* vol. I (1473–1780), București, „Cartea Românească” (1931), V.

⁶⁵ D. Poenaru, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche*, Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița (1973).

⁶⁶ Caz concret: I. Oros, *Addenda la o contribuție la Bibliografia Românească Veche – Ceasoslov* (București, 1760), exemplarul de la Zalău, în „Valori bibliofile”, Târgoviște (2006).

⁶⁷ Proiecte și încercări de reeditare a capodoperei bibliografice vezi la: Dan Simonescu, Principii și propuneri de reeditare a „Bibliografiei românești vechi”, concepută monumental de Ioan Bianu, în *Târgoviște, cetate a culturii românești*. [Partea I. Studii și cercetări de bibliofilie], București (1974), 39–45; Al. Sacerdoțeanu, *Ad multos annos!*, în *Studia bibliologica*, vol. III, partea I, București (1969), 13–17.

